

DE SOCIALE KWESTIE. EEN FOCUS OP DE COUPURE

De industrialisatie eiste haar tol. Met zware arbeid tegen lage lonen, lange arbeidstijden, wijdverbreide vrouwen- en kinderarbeid en pieken van werkloosheid zonder sociale zekerheid werd de ‘Cotton City’ Gent de meest geproletariseerde stad van het land. De arbeiders werden deels gerekruteerd uit het legertje werklozen, vagebonden en criminelen dat het Rasphuis, de gevangenis aan de Coupure, bevolkte. Wie de dossiers van gevangenen uit het toenmalige Rasphuis inkijkt, wordt getroffen door de verhalen van miserie.

Het Rasphuis op de Coupure

Johanna Schopenhauer (1766-1838), Duitse schrijfster en moeder van de filosoof, specificieerde toen ze de inrichting in 1828 bezocht: “Nergens is er voor die meest verloren en armste aller mensen een milder lot. Men beweert zelfs dat sommigen na hun vrijlating door het begaan van een nieuwe misdaad opnieuw in hun oude gevangenis proberen te komen, omdat daar beter voor hen wordt gezorgd dan in de vrijheid”.

De gebroeders Jan en Emmanuël Mast, wiens fortuinlijker verwanten trouwens grond aan de Coupure bezaten, verbleven sinds 1844 geregeld in de cel voor diefstal, vagabondage en ‘bris vitre’. Prof Gita De Neckere beschreef het merkwaardige fenomeen van de aangifte van gebroken ruiten, dat opdook tij-

dens de hongerjaren 1845-47 en waarbij men zich bewust liet betrappen om achter de tralies tenminste van voedsel verzekerd te zijn. Daniel Mareska (1803-1859) werd vanaf 1840 hoofdgeneesheer in de Centrale gevangenis benoemd. Hij publiceerde een kritische sociaal-hygiënische studie: *Rapport sur l'état sanitaire de la maison de force à Gand pendant 1836*. Het werd door Ducpétieux in zijn boek over de hervorming in het gevangeniswezen opgenomen. De arts legde de nadruk op de tuberculose en de neurotische depressie, de voornaamste gesels in de toenmalige gevangenissen en hing een benauwend beeld op van de geringere kwaal der pederastie waar de gedetineerden zich in groten getale aan overgaven. Hij berichtte daarnaast over de gezondheidstoestand van de Oost-Vlamingen tijdens de aardappelploeg van 1845 tot 1847 en over het welzijn van de arbeiders in de Gentse katoenfabrieken. Begin oktober 1839 stond Gent vijf dagen lang in rep en roer. De katoenspinnerij van Ivo De Ruyck aan de Coupure werd onder dreiging stilgelegd en uiteindelijk werd de gehele katoenindustrie gemobiliseerd. Even ontstond een verticale solidariteit tussen de nijverende bevolking waarbij industriëlen en arbeiders, bij monde van gouverneur de Schiervel en burgemeester Minne-Barth een smeekbede richtten naar de koning om de noodlijdende Gentse textielindustrie een helpende hand te reiken. De ministerraad op 3 oktober 1839 op initiatief en in aanwezigheid van de Belgische vorst stond volledig in het teken van het oproer in Gent. Het kabinet-Theux nam een aantal beschermende maatregelen en aan het arbeidersfront bleef het rustig tot de rampjaren 1845-48. De traditionele liefdadigheid van clerus, particulieren en overheid volstond niet langer om het armenleger in toom te houden. Na 1850 engageerde ook de weldenkende burgerij zich in het sociaal discours. Oprechte menslievendheid en politieke drijfveren als vrees voor besmettelijke ziektes, opstanden, criminaliteit en het opkomend socialisme doorkruisten elkaar. Diverse sociaalvoelende liberale juristen die opvallend langs de Coupure huisden, anticipeerden op de maatschappelijke ontwikkelingen, namen het voortouw in debatten en ontwikkelden initiatieven die op langere termijn naar een prille vorm van sociale wetgeving zullen leiden. Julius Vuylsteke (1836-1903) wist in 1861 met het gedicht 'Fabrieksgalmen' het probleem kinderarbeid onuitwisbaar op de agenda te plaatsen.

Fabrieksgalmen III

*De jongen is op zijn tiende jaar;
 noch lezen noch schrijven kan hij voorwaar.
 Maar vader wint weinig, en moeder is ziek,
 het kind moet mede naar de fabriek
 Als draadjesmaker wordt het geplaatst*

*te midden van 't werktuig, dat ronkt en raast.
"Ach vader, 't is hier zoo benauwd."
Let op, of anders grijpen de riemen uw kop.
"Mijn oog is zoo moede, mijn hoofd is zo zwaar."
Let op, of de tanden grijpen uw haar.
"Ach vader, ik voel mijne armen verlammen".
Let op, of ze raken tusschen de krammen.
De vader gebiedt, het kind zwijgt stil;
welhaast weerklinkt een snerpende gil.
Bloed verft riemen en draden rood.
Het kind heeft geleden, het kind is dood.*

(De spinmolens in de werkhuizen waren niet afgeschermd. Eén verkeerde beweging of een kleine onoplettendheid kon zware gevolgen hebben.)

Prof. François Laurent (1810-1887) was een volksvriend die dagelijks de gratis stadsscholen bezocht. In de gemeenteraad ging het er vaak bovenarms aan toe tussen hem en Vuylsteke, maar zij trokken aan hetzelfde zeel voor het invoeren van een leerplicht tot 14 jaar als enig effectief middel om de kinderen buiten de fabrieksmuren te houden. De opbrengst van zijn wetenschappelijke publicaties besteedde Laurent aan studiebeurzen voor arme studenten. Zo kon Edward Anseele sr. met zijn steun een toelage bekomen en gratis de lessen aan het atheneum volgen. Tegenstanders verweten Laurent de laïcisering en verfransing van het stedelijk onderwijs en de klemtonen op bevoogding in plaats van emanciperen. Uniek en merkwaardig was alvast dat, toen hij in 1877 in de Aula van de Universiteit als laureaat van de Guinardprijs gelauwerd werd, naast de magistraten, professoren en studenten ook fabrieksmensen aanwezig waren en dat bij zijn teraardebestelling ook een werkman het woord nam. Door zijn huwelijk met Rosalie, een zus van Victor Tesch, de medestichter van de Luxemburgse staalholding Arbed, lag Laurent onrechtstreeks aan de basis van de latere vestiging van het staalbedrijf Sidmar in de Gentse kanaalzone.

Rond de jaren 1880 ontsprong een maatschappelijke emancipatiestroom, die via opeenvolgende geschillen, onomkeerbaar uitmondde in een gecoördineerde sociale politiek.

Remi De Ridder (1843-1930), hoogleraar politieke economie, gemeenteraadslid, schepen van onderwijs en provincieraadslid was medestichter en jarenlang voorzitter van de 'Société Libérale', waarbinnen maatschappelijke ideeën vorm kregen. Zo gaf de Brusselse feministe Isabelle Gatti de Gamond (1839-1905) in Gent een uiteenzetting over vrouwenarbeid. De Ridder zelf initieer-

de en bestudeerde voorstellen rond het beroepsonderwijs, avondopleidingen voor volwassenen en de volkshuisvesting. Zijn collega-togadrager en provincieraadslid Emiel Loegtenburg (1857-1923), zal naar analogie met de katholieke 'Eigen heerd is goud weerd' de liberale bouwmaatschappij voor werkerswoningen 'Eigendom door Spaarzaamheid' oprichten. De professoren-provincieraadsliden Henri Boddaert en Remi De Ridder zetelden samen in het organisatiecomité van het in 1897 in Brussel gehouden Internationaal Congres inzake arbeidsreglementering.

Toen hoogleraar Louis Varlez (1868-1930) zijn studenten een beeld schetste over de sociale polarisatie in Gent (op het einde van de 19de eeuw) klonk pathetisch 'of een danteske hel nog werkelijk zo veraf was!'. Hij was één van de weinigen die beseftte dat de industrialisatie arbeid tot koopwaar had herleid en wie geen werkkracht meer kon aanbieden omwille van ziekte, ongeval of ouderdom in de marginaliteit terecht kwam. De intense samenwerking van Varlez met De Ridder zal in 1896 privé met een huwelijk met Marthe, de dochter van de mentor verzilverd worden. Varlez zal zijn verdere leven in het teken van de sociale problematiek stellen en zich daarbij tegen elke extreme verzuiling kanten. Voor zijn pensioenplannen zocht en vond hij gehoor bij de christen-democraat Arthur Verhaeghen. Het 'Gentse systeem' van werkloosheid, door Varlez uitgewerkt en dat gebaseerd was op het drieluik vakbond-arbeider-overheid, werd aanvaard door de christelijke arbeidersverenigingen en vond navolging buiten de landsgrenzen. In tegenstelling tot vele tijdgenoten toonde hij geen afkeer voor de rode werkliedenpartij en zijn gefundeerde tussenkomsten werden ook door de socialisten geprezen. Varlez werd in 1910 de spilfiguur in de pas opgerichte Association Internationale pour la Lutte contre le Chômage en trad negen jaar later in permanente dienst bij de International Labour Organisation, organisatie van de Volkenbond met zetel te Genève.

Ook aan de Coupure maakte de socialistische Internationale indruk en schaarden mensen zich achter de rode vlag. Ferdinand Hardijns jr. (°1864), aanvankelijk arbeider in La Lys, promoveerde van opsteller tot hoofdredacteur van het dagblad Vooruit en was een gedreven polemist met de pen en in debatten. Van 1896 tot 1926 zetelde hij in de gemeenteraad en vormde samen met Edward Anseele en Jan Samijn het leidinggevend driemanschap der Gentse socialisten. Onder het motto *Ubi Gene, Ibi Patria* (Daar waar ge geboren zijt, daar ligt uw vaderland) verdedigde Samijn de internationale arbeiderssolidariteit boven de in zijn ogen burgerlijke Vlaamse kwestie. Socialist en werkmans waren voor hem familienamen, Vlaming en Waal voornamen. Wanneer in 1914 ook arbeiders tegen elkaar de wapens opnemen, zal zijn rode droom

bloedig uiteenspatten.

Van Anseele liep een rode draad naar het gezin Schauvliege. De juriste Madeleine Schauvliege (1893-1968) stamde uit een gegoede familie van aannemers en werd in het Frans opgevoed. Haar vader Frederic herbouwde anno 1911 o.m. het Coliseum op de Kuiperskaai naar ontwerp van Geo Henderick. 's Zomers betrok het gezin een villa in Deurle. De winterresidentie bevond zich aan de Coupure; daar was ook Madeleines kantoor gevestigd en bleef ze verder wonen op het appartement nr 152. Zij studeerde in 1922 (laattijdig wegens de oorlog) af als eerste vrouwelijke advocate in Gent, als tweede advocate in België en werd de eerste vrouw in de raad van de Orde. Zij pleitte vooral burgerlijke zaken bij het beroepshof in Gent. De balie was haar leven en de confraters waardeerden haar vinnige pleidooien en vastberaden en doortastende houding. Haar administratief celibaat had wellicht alles met de onverzoonbaarheid van een trouwboek met het wetboek te maken en dan vooral met het beruchte artikel 2 van de wet van 7 april 1922: "La femme est capable d'exercer la profession d'avocat moyennant l'autorisation expresse de son mari". Als fervente liefhebber van Wagners muziek reisde ze in 1968 af voor de Bayreuther Festspiele, en overleed schielijk de nacht ervoor in haar hotel. Daarmee eindigde ook een halve eeuw lange hechte liefdesrelatie met Edward Anseele jr. (1902-1981). Vanaf augustus 1923 deelde Edward Anseele sr. (1856-1938), pionier van de socialistische beweging in Vlaanderen, een huis in de Baudeloostraat 101 met schoonzoon Arthur Schauvliege (1900-1934?), die gehuwd was met zijn dochter Marie. Bouwmeester Arthur was de enige broer van Madeleine en net als Edward Anseele jr als ingenieur gediplomeerd. Edward Anseele jr.(1902-1981) was achtereenvolgens volksvertegenwoordiger, waarnemend burgemeester van Gent na Wereldoorlog II, minister van verkeerswezen en minister van PTT. Hij bleef in het ouderlijk huis in de Baudeloostraat tot begin 1949, waarna hij verhuisde naar de Papegaaistraat nr 79, nabij de Coupure. Tijdens de bezetting 1940-44 leefde hij als weerstander jaren in de clandestiniteit. Ook zijn liefdesleven werd grotendeels aan de buitenwereld onttrokken. Het koppel gedroeg zich discreet en men zag hen zelden samen bij officiële gelegenheden. De appartementen van de geliefden stonden wel in verbinding met elkaar. Madeleine werd als socialistisch partijlid in de rouwkapel van de volkssliniek van de Bond Moyson opgebaard en met de nodige eer begraven.

Bibliografie

- Bourahli, O. 'Daniel Joseph Benoît Mareska' in: *Ghendtsche Tijdinghen*, 1996/2, pp 62-73
- Carniet, M. en Gilleir, A. *Een vrouw op reis: België anno 1828 volgens Johanna Schopenhauer*, Leuven 1998
- Collumbien, H. 'François Laurent' in: *Ghendtsche Tijdinghen*, 1987/2, pp. 81-86
- Decavele, J. en Vandewal, C. (red), *De tempel van Themis. Gent 160 jaar gerechtsgebouw en rechtspraak*, Gent 2007
- Deelstra, H. en Jacobs, B. in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, XII, kol 462-465, sub verbo Mareska.
- Dekeyser, E. 'De familie Mast van de Vrije Schildersnering en de Vrije Nering der Wijnschroders van Gent' in: *Ghendtsche Tydinghen*, 2004/4, p. 249
- Deneckere, G. *Het katoenoproer van Gent in 1839*, Nijmegen 1998
- Deneckere, G. *Sire, het volk mort. Sociaal protest in België (1831-1918)*, Antwerpen 1997
- De Seyn, E. *Dictionnaire biographique des sciences, des lettres et des arts en Belgique* (Brussel 1936)
- Deseyn, G. 'Kind van de geboorte...' in TIC (*Tijdschrift voor Industriële Cultuur*), 13de jrg, deel 49, Gent 1995, pp. 41-48.
- Gaublomme, D. *François Laurent (1810-1887). De ongelukkige liefde van een liberaal vechtjas voor de kinderen van het volk*, Gent 1987
- Hanselaer, A. *Vrouw Justitia en haar Dochters*, Gent 2007
- Kluyskens, P. 'Dr. Daniel Mareska' in: Centrum voor Streekgeschiedenis Sint-Amandsberg. Archief Gentenaren
- Reynebeau, M 'De helse kreten van een alverdelgende Attila' in *Knack*, 16 september 1987, pp 58-65
- Van Daele, J. *Van Gent tot Genève*, Louis Varlez, een biografie, Gent 2002
- Van Ginderachter, M. Het rode vaderland. *De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgisch socialisme voor WO I*, Tielt, 2005
- Vuylsteke, J. *Verzamelde Gedichten*, Gent 1940 (3)

Lieven Vande Castele

Men meldt ons de nakende verschijning van een boek dat veel van onze lezers sterk zal interesseren, namelijk **“Luchtschip ontploft boven Gent”** van Frederik Vanderstraeten en Piet Dhanens. Van zodra wij in het bezit zijn van een recensie-exemplaar zullen wij daar in detail op terugkomen.

Ongeduldigen die niet kunnen wachten mogen voor verdere inlichtingen contact nemen met een van de auteurs: vanderstraeten@telenet.be of tel. 09 229 39 46.